

Vertalingen als steen des aanstoots

Taalpolitiek in het ministerie van Financiën vóór 1914 – Deel II

LUC VANDEWEYER

De gelijkheidswet

Het parlement was natuurlijk het forum waar de ‘gelijkheid’ moest bevochten worden. De gelijkheidswet van Coremans-Devriendt werd gestemd in 1898 en dat betekende dat Nederlandse wetteksten vanaf dan gelijkwaardig waren aan Franse. Het was dus een forse symbolische stap weg van de vertaling als een soort aanhangsel. Het Nederlands had alweer een stapje vooruit gezet op de statusladder in de strijd met het Frans. Dat de wet zoveel protest opwekte van Franstaligen, toonde aan dat ze goed beseften dat daarmee het land aan het veranderen was en dat de dominantie van het Frans werd teruggeschroefd.

Maar voorlopig ging het nog altijd in belangrijke mate om het eisen van Nederlandse teksten. Het Nationaal Vlaamsch Verbond was in de loop van 1903 en 1904 bijzonder hardnekkig wat betrof het eisen van vertalingen van parlementaire stukken of het aanklagen van de erg laattijdige uitdeling ervan. Het Wase Kamerlid Van Brussel was blijkbaar de eerste volksvertegenwoordiger die geen Frans kende – of dat tenminste openlijk uitspeelde – hetgeen door de flaminganten dankbaar werd aangegrepen. Maar ook hier vonden de ambtenaren tegenover hun minister dat er onoverkomelijke moeilijkheden waren om de omvangrijke stukken, bedoeld voor de besprekingen in het parlement, tijdig te laten vertalen en uit te delen. Dat ze gelijktijdig in de beide landstalen konden opgesteld worden, was blijkbaar ondenkbaar. Frans was en bleef de werktaal en het Nederlands kon hoogstens in een vertaling achteraf.⁴²

Het Bureau van de Kamer vroeg op 17 mei 1901 al om meer vertalingen van voor het parlement bedoelde regeringsstukken, waaronder het *Exposé des motifs*. Dan konden de documenten tegelijkertijd aan de Kamerleden toegestuurd worden. Dat betekende dat de betrokken administratie een veel belangrijker rol aan de vertaalarbeid moest geven. Dat lag duidelijk moeilijk. Op de vraag van De Backer van 23 juni 1903 betreffende deze vertalingen, antwoordde Financiën dat het de wetsontwerpen vertaalde zoals de gelijkheidswet van 1898 dit voorschreef. Maar de wet schreef slechts de gelijkwaardigheid van de wetteksten voor en dus was de vertaling van een memorie van toelichting niet uitdrukkelijk verplicht. Het

42. ARA, Archief Ministerie van Financiën, Oud Fonds, nr. 337, dossier 59.

geachte parlementslid mocht zelfs blij zijn, want het ministerie zorgde hier desalniettemin toch voor en het was enkel “*uit onachtzaamheid*” dat het in twee gevallen was nagelaten. Wat dan de verslagen en hun bijlagen betrof die in de loop van de besprekingen werden opgesteld, voor de vertaling daarvan moest het parlement zorgen, niet de minister. Maar de bal was aan het rollen en kon niet meer gestopt worden. Binnen Financiën voerde de minister dienaangaande in de vroege zomer van 1903 met zijn topambtenaren overleg. Het besluit daarvan was een tussenoplossing: Financiën zou vanaf dan de *exposé des motifs* vertalen maar géén preliminaire nota's, en al evenmin *les tableaux des développements des budgets*. Van enige goede wil of tegemoetkomendheid was dus geen sprake. Het tekent de daar heersende sfeer: het ministerie van Financiën zou slechts onder zware druk bezwijken voor de eis tot gelijkberechtiging van de landstalen.⁴³

De Vlaamsgezinden waren ondertussen allesbehalve tevreden over de trage gang van zaken en de manifeste onwil om de gelijkheidswet ook naar de geest toe te passen. Ze herdachten in 1906 met een publicatie de vijftigste verjaardag van de Grievencommissie van 1856. In de inleiding klonk het als volgt: “*De besluiten van die Commissie zijn, om zo te zeggen, het credo der Vlaamse beweging geworden. Zij zijn voor ons wat een verklaring der rechten van de Mens voor Frankrijk of de Declaration of Rights voor Noord-Amerika waren*”. Het verslag van destijds was ondertussen zo goed als onbekend geworden. Het was de bedoeling het te herdenken door een nieuw verslag, geschoeid op de leest van dat van 1856-1857, maar dan gewijzigd en aangepast aan de tijdsbehoeften. De administratie, Charles Rogier, de ontevredenheid over de wet van 1878... zelfs de perikelen van de tolmannen van de Verbroedering werden in het rapport uit de doeken gedaan.⁴⁴ Ook in kringen van het Algemeen Nederlandsch Verbond vond men dat de eisen nog grotendeels dezelfde waren en er dus al bij al nog niet zo heel veel werd bereikt op die halve eeuw tijd. Ook het effect van de gelijkheidswet werd dus onvoldoende geacht.⁴⁵

En terecht, want gelijkheid was er niet. In 1908 spanden de Antwerpse Vlaamsgezinde tolbedienden het liberale Kamerlid Leo Augusteyns voor hun wagen om in het parlement aan te klagen dat het reglement over de inrichting van de dienst in de haven uitsluitend in het Frans aan de ambtenaren werd medegedeeld. Op die vraag antwoordde de minister van Financiën Julien Liebaert op 1 december: “*Door in beide talen op te stellen de reglementen, onderrichtingen, enz. welke uitsluitend de ambtenaren en beambten betreffen, zou nutteloos, dubbel werk worden verricht, aan-*

43. ARA, Archief Ministerie van Financiën, Oud Fonds, nr. 337, dossier 59.

44. *Het Vlaamsch Programma. Verslag over de Vlaamsche Grievens en hun herstel uitgebracht door August Bossaerts, Frans Van Laar, Lodewijk Plessers om de 50e verjaring te herdenken van het instellen van de Vlaamsche Commissie 27 juni 1856*, Antwerpen, 1906. Over de administratie: pp. 113-127.

45. AMVC, Algemeen Nederlandsch Verbond, V 34505: “Verslag algemeene Vergadering tak Antwerpen van het A.N.V., 2 maart 1906”.

gezien al de agenten de Franse taal moeten kennen”.⁴⁶ Voor Liebaert was de taalwet op de bestuurszaken slechts een toegeving aan burgers die nog geen Frans kenden. De ambtenaren moesten wel Frans kennen. Voor hen dus geen taalfaciliteiten. Punt.

Maar de agitatie hield niet op en ondermeer de artikelen van Didaskalos, schuilnaam voor Lodewijk Delpire, met zijn felle aanvallen op de lankmoedigheid van de ministers en de francofone machtsposities, zetten veel kwaad bloed.⁴⁷ Die agitatie vond een verlengstuk in het parlement. Zo interpeleerde Adelfons Henderickx de minister van Financiën in de Kamerzitting van 26 juli 1907. Een duidelijk geërgerde minister omschreef bij die gelegenheid de Verbroedering als “*twistzoekers die de vijandschap onder de Walen en de Vlamingen aanvuren*”. De mannen van de Verbroedering waren in hun wiek geschoten en wilden daartegen protest aantekenen maar bestuurslid van de Nederduitse Bond Maarten Rudelsheim zag dat liever niet gebeuren “*daar dit de minister slechts onnodig zou verbitteren*”.⁴⁸

Het ANV-tak Brussel waar prominente flaminganten-ambtenaren als Lodewijk Delpire en Lodewijk De Raet in het bestuur zetelden, liet in het verslag over het bestuursjaar 1908-1909 uiterst negatieve opmerkingen noteren over Financiën. Ze hadden natuurlijk brieven naar de minister gestuurd om te klagen over de taaltoestanden. Maar veel effect hadden die niet. “*Is de Heer Liebaert ons vijandig gezind? Uw bestuur zal zover niet gaan dit te bewerken. Hij is eerder, onder Vlaams opzicht geheel onverschillig; overigens is de bestaande toestand niet aan hem, maar aan zijn voorgangers te wijten, doch de achtbare heer Liebaert, laat hem voortbestaan en voortgaan*.”⁴⁹ Feit is dat er maar heel weinig ministers waren die in staat en bereid waren om tegen de bestuurlijke elite in hun departement in te gaan. De verhoogde druk op de ministers lag aan het feit dat Joris Helleputte minister was geworden.⁵⁰ Het feit dat hij een Vlaamsgezinde was, leidde tot een verhoogde agitatie. Druk

46. *Handelingen. IIIe Kongres der Vlaamsche bedienden van de Openbare besturen. Brussel 1912*, Hoogstraten, s.d. Daar geciteerd door Reinhard op p. 52.

47. *Budgetvreters. Open brieven van Didaskalos aan M. Helleputte, Minister van Spoorwegen, Posterijen, Telegrafien en Telefonen*, Gent, 1908 (Uitgave van het Algemeen Nederlands Verbond). De term “*budgetvreters*” sloeg op de Waalse ambtenaren. Het was de bundeling van zijn bijdragen in het halfwekelijks Antwerpse nieuwsblad *De Standaard*. Het was een ware campagne want de brieven verschenen vanaf 29 mei 1907 tot 12 maart 1908.

48. AMVC, Algemeen Nederlandsch Verbond, V 34505: “Verslag bestuur tak Antwerpen, 9 augustus 1907”.

49. *ANV-tak Brussel. Verslag van het Bestuur over het bestuursjaar, maart 1908-februari 1909 voorgelezen op de algemene vergadering van 25 februari 1909*, p. 7. Willem Thelen voorzitter, L. Delpire secretaris, bij de bestuursleden ondermeer L. De Raet.

50. Over de actie op taalgebied van Helleputte als minister: M. BASSE, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, dl. 1, Gent, 1933, pp. 84-86; J. DE MAEYER & L. VAN MOLLE (red.), *Joris Helleputte. Architect en politicus 1852/1925*, dl. I, Leuven, 1998, pp. 177-178, 181.

van buiten gaf de minister immers argumenten om wantoestanden aan te pakken. Daar speelden ze op in.

Maar in andere ministeries was de toestand nog veel erger. Financiën was er zo een. In *De Standaard* nummer 6 van 1909 verscheen als hoofdartikel een eerste open brief aan Liebaert. Didaskalos had eerst de Spoorwegen aangepakt maar onmiddellijk daarna “*komt natuurlijk het Ministerie van Geldwezen het eerst in aanmerking, dewijl de overgrote meerderheid der burgers ook met zijn verschillende diensten in betrekking moet komen*”. En dan begonnen de opsommingen van het type dat we onderhand al kennen. In het Antwerpse havengebied waren er negen Walen en twee Vlamingen bij de elf controleurs. Voor het geheel van deze Vlaamse provincie waren er 422 ambtenaren waarvan 217 posten door Walen waren ingenomen. De wet van 22 mei 1878 moest toegepast worden! Enzoverder. Enzovoort.

In het Gentse blad *De Witte Kaproen* van november 1910 werd Financiën het meest verfranste ministerie genoemd “*en dat ongelukkig genoeg, sommige Vlamingen die er in geraken, meespanssen met de Walen, die er als tirannen regeren*”. Maar in het Tolwezen waren ook de meest actieve flamingantische kringen, zijnde de Verbroedering. Rond tolambtenaar Drijkoningen in Antwerpen werd er een rel gecreëerd. Hij was door zijn meerdere aangeklaagd wegens weigering een formulier in het Frans in te vullen. Drijkoningen beriep zich op de wet van 1878. Het was dus aan de minister om de knoop door te hakken. Liebaert – gekozen in Kortrijk – stuurde op 17 oktober 1910 een brief aan de directeur waarin hij bevestigde dat “*à raison des nécessités administratives, les correspondances et les communications de service se font exclusivement en langue française...*” De directeur kreeg de opdracht Drijkoningen “*une reprimande sévère*” te geven wegens zijn daad van weerspanningheid. De interpretatie van Drijkoningen van de wet van 1878 was fout. Ze was niet toepasselijk op de betrekkingen tussen de staat en zijn ambtenaars. Sevens zag in deze redenering de bedoeling om in de middenbesturen en in Vlaanderen al wie niet in betrekking met het publiek komt te staan blijvend Frans te houden. Voor hem was het duidelijk: de wet van 1878 moest gewijzigd worden zodat ook de Vlaamse ambtenaar in zijn eigen taal overal terecht kon.

De gelijkheidswet had – evenmin als de wet van 1878 – een einde gesteld aan de vertalingen als anti-Vlaams wapen. Het Antwerpse blad *Ons Recht* van 11 november 1906 wees erop hoe in de Vlaamse pers nog altijd werd geklaagd over de verregaande onbekwaamheid van de vertalers van het *Staatsblad* waarin de wet- en regelgeving moest verschijnen. Het blad haalde wat voorbeelden aan en vertelde dat verschenen teksten soms het resultaat waren van een vertaling van een Franse tekst die eerder al een vertaling was van een oorspronkelijk in het Nederlands ingediende tekst. De opsteller herkende soms zijn eigen tekst nog amper. De commentaar spreekt boekdelen over het groeiende ongenoegen: “*Maar ziet ge, voor die domme Vlamingen is immers alles goed genoeg*”. Toch leefde er nog altijd hoop dat het kon veranderen.

Onder de nieuwe koning Albert I

Toen koning Albert I de grondwettelijke eed aflegde in 1909, ruimde hij ook plaats in voor het Nederlands. Per slot van rekening bestond de gelijkheidswet al sinds 1898 en die had de beide landstalen op voet van principiële gelijkheid geplaatst. Dat had de normaalste zaak van de wereld moeten zijn. Het wekte integendeel alom verbazing en er was onverholen vreugde in flamingantische kringen.

Die opgetogenheid was het vertrekpunt om de nieuwe vorst te wijzen op de Vlaamse beweging en op haar eisen en grieven. Achttien Vlaamsgezinde verenigingen vormden naar aanleiding van de troonsbestijging een comité. Daaruit werd een ‘uitvoerende commissie’ gekozen met Max Roose als voorzitter. De denker op de achtergrond was echter Lodewijk De Raet. Hij stelde de tekst op van het eisenpakket dat als een *adres aan de koning* en vanaf september 1910 als brochure de wereld werd ingestuurd. In de tekst werd erop gewezen dat vele hoge ambtenaren de taal van het Vlaamse volk niet verstonden. Het Frans was absoluut dominant in het bestuur. Dat was niet veranderd met de wet van 22 mei 1878. En dan kwam het pijnlijke punt van de vertalingen. De Raet wees erop dat, om aan de wet tegemoet te komen, in alle besturen dadelijk ‘vertaalburelen’ werden ingericht. In feite was dat geen vooruitgang want ze dienden “om de onkunde der beambten en ambtenaars inzake de taal van meer dan de helft der Belgen te verbloemen”. Maar naar het publiek toe was de zaak daarmee natuurlijk formeel wel in orde.

De brochure legde dan de vinger op een bijzonder pijnlijk gevolg van de taalwet. Het verschijnsel van de ‘vertaalburelen’ had voor gevolg dat binnen een dienst vanaf dan het ter beschikking staan van één Nederlandskundige vaak voldoende was als argument om daarna verder geen Nederlandssprekende staatsdienaren meer te hoeven benoemen. Ook de chef van de betrokken dienst hoefde dan geen Nederlands te kennen. Hij had immers een vertaler en de dominantie van het Frans binnen de dienst was verzekerd. De wet van 1878 schreef immers niets voor betreffende het taalgebruik tussen de ambtenaren onderling. Men wilde radicaal komaf maken met het systeem van vertalingen en de brochure vroeg “eene ambtenaarswet”. De verder omschreven eisen in die richting kwamen neer op feitelijke eentaligheid van Vlaanderen en Wallonië; voor de aan te werven ambtenaren in het middenbestuur in Brussel zou kennis van beide talen op voet van gelijkheid vereist moeten worden. Ook interne documenten en drukwerken moesten in beide talen voorhanden zijn en tegelijkertijd gepubliceerd worden.⁵¹

51. L. DE RAET, *De Vlamingen onder de nieuwe regering*, Antwerpen, 1910. Over de toestanden in de administratie: pp. 28-31.

Deze eisen betekenden een formidabele bedreiging voor de zittende klasse van ambtenaren. Het was tegelijkertijd een even formidabele belofte voor alle Vlamingen die hoopten op een postje ‘aan de staat’. Maar hoe was de concrete situatie in de centrale administratie in Brussel? Het is door het gebrek aan bronnenmateriaal erg moeilijk om hoogte te krijgen van hoe de topambtenaren in de centrale besturen tegen het Nederlands aankeken. Maar we kunnen in deze een uitzondering maken voor het ministerie van Financiën. In 1912 – dan pas – kreeg het departement een aparte vertaaldienst en de genese van deze nieuwe dienst is in het archief terug te vinden. De oprichting is een nadere analyse waard omdat daarmee zicht kan verworven worden op de mentaliteit in het centrale bestuur.

De vertaaldienst van Financiën

In Brussel waren de centrale diensten, het zogenaamde ‘Middenbestuur’ gevestigd. Daar was de macht geconcentreerd want deze centrale diensten oefenden een controlerende en besturende functie uit over de buitendiensten. Belangrijk was dat de topfiguren onder de Brusselse ambtenaren ook erg dicht bij de minister stonden aangezien er op dat ogenblik geen kabinetten waren. Dat betekende dat de leidende figuren in het Middenbestuur greep hadden op de beslissingen van de ministers. En dat zeker als het ging om het interne leven in hun departement.

Vanuit het Brusselse centrum werd de machtspositie van het Frans zoveel mogelijk instandgehouden. Maar ook Brussel kon niet ontsnappen aan vertalingen naar het Nederlands sinds de gelijkheidswet. Toch kwam er in het ministerie van Financiën pas in 1912 een officiële vertaaldienst. Er waren uiteraard op dit departement eerder al mensen die vertaalwerk deden. Niet dat dit de flaminganten voldoening gaf. In het blad *Onze Kop* dat door de familie De Lille in Maldegem werd uitgegeven met de ondertitel *Een Weekblad voor de Vlaamsche Hoogeschool en dus ook voor de Herleving van Vlaanderen*, verscheen in het nummer van 20 april 1911 een felle aanval op de “wallonisanten” die volgens het blad (ondermeer) in het ministerie van Financiën bedrijvig waren. De pijlen van het blad werden ook gericht op de minister wiens lamme houding daartegenover die agitatie des te erger maakte. De auteur, hij ondertekende met “*knipmes*” – en hij zal wel redenen hebben gehad zich niet kenbaar te maken – hekelde ondermeer dat “*enige Vlamingen*” dienst deden als vertalers. Vlamingen waren immers de enigen die tegelijkertijd het Frans van hun chefs en de overgrote meerderheid van de collega’s verstonden en toch zich konden richten tot het Nederlandstalige publiek. Die talenkennis was geen voordeel, ze was een nadeel want het was voldoende – ik citeer knipmes: “*om de knecht, de vertaler te spelen*”. Zijn benadering van deze mensen was dus zeker niet positief te noemen.

Meer dan een jaar na de uitval van *Onze Kop*, op 28 december 1912, liet minister van Financiën Michel Levie, Waals christen-democraat, het staatshoofd

een Koninklijk Besluit tekenen. In de aanhef daarvan werd verwezen naar het Koninklijk Besluit van 31 december 1875, verschenen in het *Belgisch Staatsblad* van 6 januari 1876 dat de organisatie van de centrale besturen in Brussel had vastgelegd. Ondertussen was het Frans echter niet meer de enige taal voor deze administratie. De minister wees op “*de toenemende belangrijkheid der vertalingswerken*”. Die nieuwe situatie vergde de inrichting van “*een bijzonder bureel samengesteld uit agenten onderlegd in de kennis van de Vlaamse taal alsmede van zekere vreemde talen*”. Om dit “*bijzonder bureel*” te vullen zouden er ambtenaren uit het centrale departement aangewezen worden. Hen werd daarvoor een vergoeding beloofd.⁵² Nu pas! En hoe kwam de minister hiertoe?

De vertaler van dienst in het departement heette J.J.L. Bielen. Hij had op dat ogenblik de graad van bureaucheef op het Algemeen Secretariaat. In de praktijk deed hij sinds lange tijd niets anders meer dan vertaalwerk. Dat werd hij beu en in 1912 liet hij dat ook merken aan zijn hoogste chef, secretaris-generaal Buisseret. Deze topambtenaar was in die kabinetloze tijden meteen ook kabinetschef van de minister. Het was voor iemand met die positie een koud kunstje om de bewindsman te beïnvloeden. Bielen vond dat het tijd werd dat hij een bevordering kreeg. Maar dan waren er ook mensen nodig over wie hij baas kon spelen. De oplossing was door Bielen vlug gevonden en hij blies die in het oor van Buisseret. Die zette ze op papier en de nota ging naar de minister.⁵³

Levie kreeg te lezen dat er wel her en der in de diensten van Financiën in Brussel ambtenaren waren die het Vlaams op voldoende wijze beheersten om eenvoudige teksten naar die taal om te zetten. Maar hun kennis was toch niet voldoende om als een gedegen vertaler te kunnen gelden. Dat leidde ertoe dat ze met hun teksten toch nog vaak naar Bielen trokken om ze te laten corrigeren. De man werd dus dagelijks overstelpt met meestal stuntelige schrijfsels in het Nederlands. Dat was blijkbaar een echte marteling want Buisseret schreef neer: “*La question se pose de savoir si un fonctionnaire peut être condamnée à faire des traductions pendant toute son existence administrative. Je m’imagine que ce travail doit finir par être effroyablement fastidieux.*” De onderlijning in de nota spreekt boekdelen. Er werd duidelijk verwacht dat de minister zich bij dat oordeel zou aansluiten. Op de achtergrond was er immers die nauwelijks verholen minachting tegenover het Nederlands. Buisseret ging verder met “*disons le mot: ce doit être abrutissant!*” Hij bracht daarbij in herinnering wat Bielen’s voorganger, de vroegere vertaler, des-

52. ARA, Ministerie van Financiën, Ancien Fonds, nr. 243, dossier 105: Service des traductions 1912-1913. Met daarin de originele, handgeschreven besluiten die in deze alinea worden vermeld.

53. ARA, Ministerie van Financiën, Ancien Fonds, nr. 243, dossier 105: Service des traductions 1912-1913. Met daarin de nota van Buisseret, “Organisation du service des traductions. Note soumise à M. le Ministre à l’occasion de la promotion de M. Bielen au grade de sous-directeur”, 24 oktober 1912.

tijds jarenlang vertelde – en hij had het dan in die tijd veel gemakkelijker dan Bielen nu. Het waren telkens teksten met een erg droog en technisch karakter. Een week geleden had Bielen hem formeel gezegd dat hij dergelijk werk niet zijn hele carrière wilde doen.

Bielen suggereerde ook de oplossing die Buisseret nu, via zijn nota, graag aan de minister wilde voorleggen. De vertaler wees er in het gesprek op dat er in de diverse diensten van Financiën weliswaar Vlaamse bedienden waren die voldoende Nederlands kenden voor dagelijks gebruik. Maar geen van hen was zo goed thuis in die taal dat hij als vertaler dienst kon doen. De reden daarvoor werd niet onder stoelen of banken gestoken: *“parce que les jeunes gens qui entrent dans les administrations ne s’occupent absolument plus de linguistique flamande”*. Bielen wees erop dat dit voor gevolg had dat er veel fouten en onnauwkeurigheden in de teksten van het ministerie slopen. Om dat op te vangen had hij persoonlijk een *Dictionnaire technique* van de vaktaal van het ministerie geschreven. Die kon misschien zelfs gepubliceerd worden, meende hij. Maar dat laatste was duidelijk een opmerking tussen haakjes en vooral bedoeld om zijn inzet te bewieroken. Feit was dat één vertaler te weinig was geworden, gelet op de hoeveelheid werk. Als hij om een of andere reden niet onmiddellijk beschikbaar was op het bureau, werd er geblunderd in de vertalingen. Waarom dan geen aparte dienst voor vertalingen oprichten zodat er meer controle op de kwaliteit mogelijk was? Bielen werd dan de chef daarvan en kreeg op die manier enkele ondergeschikten toegewezen. Die mensen konden het vertaalwerk doen *“hors d’heures, sauf les cas d’urgence”*. Ze bleven gewoon aan hun huidige bureau zitten en ze deden verder met hun normale werk. De beloning voor het avondwerk was een beperkte toeslag op hun loon. Bielen suggereerde ook namen van mensen die *“pourraient compléter ainsi leur formation littéraire flamande, et devenir bientôt capables de le remplacer en cas d’absence et de lui succéder plus tard”*.

Buisseret besloot zijn nota met de zin: *“Si M. Le Ministre adopte l’idée, je m’occuperai de mettre sur pied l’organisation”*. Levie ging in op deze suggestie. Dat leidde ertoe dat op 31 december 1912 Bielen ‘Onderdirecteur’ werd genoemd in de *Annuaire administratif*. In hetzelfde dossier zit ook een Ministerieel Besluit van 31 december 1912. Daarmee kennen we ook de namen van de vertalers: Bielen als onderdirecteur, geholpen door J.G. Crispiels, bureelchef, J.C.M. Van den Dungen en J.G.J. Van den Broeck. Ze kregen een kleine verhoging van hun loon. Deze ambtenaren-vertalers kwamen allemaal van de dienst Directe Belastingen, Douane en Accijnzen.⁵⁴

54. ARA, Ministerie van Financiën, Ancien Fonds, nr. 243, dossier 105: Service des traductions 1912-1913. Met daarin de originele, handgeschreven besluiten die in deze alinea worden vermeld. Bij dit ministerieel besluit staat vermeld dat het pas werd verstuurd op 9 april 1913. Vermoedelijk gaat het om verzending ter publicatie in het *Staatsblad*.

De nota is meteen een bekentenis vanuit onverdachte hoek dat de Vlamingen inderdaad hoe langer hoe schaarser werden binnen het centrale bestuur. De druk om elk Vlaams kleurtje zo snel mogelijk van zich af te wassen in dit Brusselse midden was duidelijk erg groot. En de minister was daar dus zeer goed van op de hoogte. Bovendien weten we nu ook hoe op het hoogste niveau van Financiën werd aangekeken tegen de Nederlandstalige teksten waar het ministerie moest voor zorgen sinds de wet van 1878. De beschreven situatie, en de mentaliteit die daaraan ten grondslag lag, geven tevens een idee van hoe deze kringen de geest van de gelijkheidswet wilden bijtreden. Of de schepping van deze vertaaldienst een vooruitgang was in de emancipatie van het Nederlands in de centrale besturen van Financiën mag geredelijk betwijfeld worden.⁵⁵

Radicalisering net voor de Duitse inval

In dezelfde periode dat vertaler Bielen zichzelf probeerde vooruit te helpen met de steun van zijn secretaris-generaal, radicaliseerden de flamingantische ambtenaren aan een razend tempo. Hun congresteksten spreken boekdelen.⁵⁶ En het waren lang niet alleen de ambtenaren! De toestand in de administratie was daar in belangrijke mate debet aan. Enkele voorbeelden kunnen dit radicaliseringsproces illustreren en helpen verklaren.

Tekenend zijn de incidenten die in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog werden uitgelokt betreffende het intern taalgebruik in de administratie, bijvoorbeeld de rel rond Emile Peeren. Die relschopperij diende om de chefs en de regering kleur te doen bekennen en argumenten te hebben ter voorbereiding van de nieuwe taalwetgeving. Het radicale weekblad *De Witte Kaproen* greep in de herfst van 1912 het geval Peeren aan om te zeggen dat het tijd werd een wet te stemmen die de besturen intern dwong te vernederlandsen. Als het niet goedschiks ging, dan maar kwaadschiks, zo werd bedreigd: “*Willen de Kamers ons die wet niet toestaan, dan blijft er de Vlamingen niets anders over dan de bestuurlijke scheiding te eisen*”.⁵⁷

55. Ook in andere ministeries waren vertalingen vaak erg slecht. Zo probeerde Lodewijk Dosfel om het Davidsfonds te doen optreden met het doel de aandacht van de minister van Oorlog (de Broqueville) te vestigen op “*De noodzakelijkheid de Nederlandse teksten van verordeningen enz. goed te verzorgen en de vertalingen toe te vertrouwen aan bevoegde lieden*”. Dosfel aan Karel Heyndrickx, 26 september, vermoedelijk in 1913. KADOC-K.U.Leuven, Archief Davidsfonds, nr. 2.15: dossier briefwisseling met Dosfel.

56. L. VANDEWEYER, Vlaamse ambtenaren en volksvertegenwoordigers: één strijd!. De studiecommissie voor de vervaamsing der Openbare Besturen in Vlaanderen, 1911-1914, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 60, 2001, nr. 2, pp. 67-95.

57. *De Witte Kaproen*, september 1912. Zie ook het nummer van oktober.

Op de landdag van 29 maart 1914 van de Vlaamse Volksraad werd besloten *“de vraag ter studie te leggen of ‘bestuurlijke scheiding’ der Vlaamse en Waalse gewesten niet het meest doelmatig middel is om het taalrecht der Vlamingen ten volle en met zekerheid te waarborgen”*. Er werd gewezen op wat men noemde *“de trouweloosheid”* van het staatsbestuur ten aanzien van de toepassing van de taalwetten. Nu was bestuurlijke scheiding weliswaar voorgesteld door de Walen, met Jules Destrée als belangrijkste woordvoerder. Maar de verantwoordelijkheid voor het ontstaan van de eis legde de Volksraad bij *“wetgever, regeerders en bestuurders, die door hun laakbare handelwijze het wantrouwen der Vlamingen al te lang en al te zeer gewettigd hebben”*. De vergadering schatte het aantal Vlaamsonkundige staatsbedienden op 80%. Het was niet alleen dat percentage dat wrevel opwekte; het ging nog meer om de attitude van die mensen. Ze stelden vast dat *“de kwade wil van die ongeschikte dienaars ten aanzien onzer taal schijnt toe te nemen naarmate de klachten wegens hun stelselmatige wettenverkrachting luider en talrijker worden”*. Er werd besloten een commissie samen te stellen die de bestuurlijke scheiding zou bestuderen en zelfs al mocht overgaan tot het opmaken van een voorontwerp van wet in die zin.⁵⁸

In de jaren net voor de Duitse inval werd de idee van de bestuurlijke scheiding in radicale flamingantische kringen dus stilaan populair. Al bliezen ze niet al te hoog van de toren om tactische redenen. Het kwam hen beter uit als de wallinganten erom riepen. De reden voor die groeiende populariteit van de idee is te zoeken bij de Vlaamse achterstand in de administratie. Financiën was wat dat betreft een van de meest aanstootgevende departementen. De in katholiek-flamingantische kringen gerespecteerde jurist Lodewijk Dosfel wees er in het *Jaarboek van het Davidsfonds voor 1914* nog op dat de toestand in het ministerie van Financiën *“allerellendigst”* was. Het Frans domineerde intern volledig. De ministers bleken telkens opnieuw zeer afwijzend wanneer er in het parlement kritiek kwam en voorstellen tot verbetering werden geformuleerd.⁵⁹

Harry Van Velthoven behandelde de situatie in de centrale besturen in Brussel op indringende wijze en hij kwam tot de conclusie dat de verfransingspolitiek in Brussel via de centrale ministeriële administratie zware impulsen kreeg. Brussel werd voorbehouden voor Walen en exclusief Franstaligen. Zelfs tweetaligen waren niet gewenst en werden eerder naar Vlaanderen gestuurd. In de woorden van Van Velthoven heette dit: *“de tweetaligheid als vloek en het best verzwijgen ervan”*. Dat er in Brussel bij voorkeur Nederlandsonkundigen werden aangesteld, hadden de

58. KADOC-K.U.Leuven, Archief Boon-Ceulemans, nr. 10.5: Rondzendbrief aan de parlementairen uitgaande van de Vlaamse Volksraad, Brussel, 15 april 1914, ondertekend door griffier F. Reinhard en voorzitter V. De Vos.

59. Dosfel in een kroniek over de Vlaamse beweging van 23 oktober 1912 tot 23 oktober 1913, in: *Jaarboek van het Davidsfonds voor 1914*, dl. II, pp. 154-157.

flaminganten natuurlijk ook gezien en ze klaagden die strategie herhaaldelijk aan waarbij Didaskalos het meest in het oog liep.⁶⁰ Van Velthoven merkte op dat dit ondermeer het geval was in het ministerie van Financiën, “*van oudsher het meest beruchte*”. In 1913 kwam minister Michel Levie deze aanstellingswijze in het parlement zelfs verdedigen.⁶¹ Via het geval van vertaler Bielen weten we nu uit interne bron dat het inderdaad zo erg was. Een tekenend detail was dat de vertalers die Bielen moesten helpen, hun kennis van het Nederlands voor het vertaalwerk liefst zelfs pas buiten de normale werkuren zouden gebruiken. Het is maar een detail maar het is veelzeggend en tekenend voor de attitude in de centrale administratie in Brussel.⁶²

Dat de ministers die generaties lang elkaar opvolgden op de post van Financiën – en vaak ging het om politieke zwaargewichten en knappe staatslieden – er niet in slaagden een andere bedrijfscultuur ingang te doen vinden, toont aan dat zij er zich onvoldoende van bewust waren wat de gevolgen op langere termijn konden zijn. Ze keken in de eerste plaats naar de belangen van de ambtenaren waarvan ze als minister afhankelijk waren. We hebben al gewezen op minister Victor Jacobs – niet eens op Financiën – maar een dergelijke witte raaf kon het verschil niet maken, integendeel. De teleurstelling bij de Vlaamsgezinden was dan achteraf des te groter.

Om het gewicht van de ministeriële verantwoordelijkheid in dit vervreemdingsproces uit de doeken te doen, gaan we even naar het departement Spoorwegen en P.T.T. We verwijzen hierbij naar figuren als Joris Helleputte en Charles de Broqueville die hem als minister opvolgde op 5 september 1910. Helleputte was een Vlaamsgezinde en De Broqueville had de flaminganten bij het begin van zijn politieke carrière proberen te lijmen. Niet zonder succes overigens. Toen Helleputte de wet van 1878 nog eens in herinnering bracht wat betreft het contact met het publiek, verduidelijkte hij dat hij daarbij de prioriteit gaf aan het Nederlands in Vlaanderen. Een Franse vertaling mocht eventueel. Die verschuiving naar in welke taal moest ‘vertaald’ worden was natuurlijk fundamenteel. *La Chronique* van 20 maart 1909 hekelde fel deze promotie van het Nederlands en degradatie van het Frans “*placée dédaigneusement après l’idiome flamand. Ce n’est qu’un détail, si l’on veut; mais, trop souvent répétées, ces tracasseries mettent hors des gonds les gens les plus calmes. Les prétentions provocatrices des flamingants finiront par faire tort aux Flamands en provoquant un mouvement de réaction extrême. Les Flamands devraient*

60. Maar ook het invloedrijke katholiek-flamingantische weekblad *Hooger Leven*, deed dat. Zie bijvoorbeeld het nummer van 25 februari 1911, betreffende de centrale administratie van Financiën.

61. *Annales*, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 7 mei en 2 december 1913, pp. 228 en 181-189.

62. H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezindheden*, in: *Standen en Landen*, nr. 83, Kortrijk-Heule, 1982, pp. 295-296.

prendre garde au danger que leur font courir de pernicious amis.”Die houding werd ondersteund door het gros van de liberaal-francofone pers waar de minachting voor het Nederlands gemeengoed was en vaak in ongezouten termen werd gedebeiteerd. De grimmigheid nam toe, zoveel was duidelijk.

De Broqueville gaf toe aan de Franstalige druk en schroefde de Vlaamse verwezenlijkingen terug. Maar het gevolg daarvan was dat ook de flaminganten hoe langer hoe meer hun onderdanigheid tegenover ministers zoals De Broqueville aflegden.⁶³ In *De Witte Kaproen* van maart 1911 werd het feit dat De Broqueville Helleputte had opgevolgd erg negatief onthaald omdat hij de verwezenlijkingen op taalvlak van zijn voorganger meteen “*onder de voeten*” liet trappen.⁶⁴ De Waalse en verfranse bureaucratie was ondertussen al bezig haar woede te koelen op de Vlaamse beambten nu ze beseften dat die niet meer konden rekenen op Helleputte. Het ging meer bepaald om het dienstorder van de Belgische staatspoorwegen van 25 februari 1911, een bijzonder bevel “*betreffende het gebruik der talen*”. Het herinterpreteerde het bijzonder bevel van Helleputte van 7 mei 1910. Het Nederlands mocht intern enkel gebruikt worden als het ging om zaken van persoonlijke aard en dan nog alleen door de lagere bedienden die geen kennis hadden van het Frans. Of, met andere woorden, het Nederlands werd opnieuw slechts getolereerd als faciliteitsverlening voor de Vlaamse sukkelaar die geen Frans kende. De Broqueville voerde ook Nederlandse taallessen in voor de Walen. Als ze die gevolgd hadden, konden ze opnieuw in Vlaanderen elke dienst uitvoeren. Dat betekende: opnieuw de Vlamingen achteruit duwen met het desbetreffende getuigschift in de hand. In plaats van een gestage opgang in de administratie, maakte het Nederlands dus bij tijd en wijle een terugval. Het spreekt vanzelf dat dit aanleiding gaf tot frustraties.⁶⁵

Tot slot past hier nog even een kenmerk van de Belgische ambtenarij dat nog onvoldoende werd belicht in deze uiteenzetting. We leiden het in met een kort citaat uit een nota van 22 mei 1918 van de hand van kolonel Thirifay, bevelhebber van het 1ste regiment genie, op post aan het IJzerfront. Het ging om de bestraffing van een soldaat die formeel geweigerd had een bevel te gehoorzamen: “*Ce militaire est encore un de ces hommes, qui croient que parcequ’ employé d’un ministère ils ne*

63. *Tijdingen uit het Katholiek Vlaamsch Secretariaat van den Katholieken Vlaamsche Landsbond*, juni 1914, nr. 9. Katholieken Vlaamsche Landsbond, Open brief aan de Broqueville (oorlog en eerste minister). Ze zijn bitter dat hij zijn kiesbeloften niet nakomt en veel vriendelijker is en meer luisterbereid ten aanzien van wallinganten dan ten aanzien van flaminganten.

64. ARA, Archief De Broqueville, nr 274: dossier betreffende administratief taalgebruik.

65. Ambtenaar Frans Deckers verklaarde op het bestuur van de Antwerpse afdeling van het A.N.V. van 20 oktober 1911 dat De Broqueville de toepassing van de wet van 1878 sterk afzwakte met zijn rondzendbrief. Hogere ambtenaren overtreden opnieuw systematisch de wet en verhinderden elke sanctionering. Verslag bestuur tak Antwerpen 20 oktober 1911. AMVC, Algemeen Nederlandsch Verbond, V 34505.

doivent pas faire de service". Zeker voor de ambtenaren van een gezagsdepartement als Financiën zat het er heel diep ingebakken dat ze er niet waren ten dienste van de burgers. In hun ogen vormden ze een elite waarvoor andere regels golden dan voor de gewone stervelingen.⁶⁶

De Eerste Wereldoorlog en de Duitse *Flamenpolitik* tijdens deze bezetting, zouden het ministerie van Financiën grondig door elkaar schudden. De flaminganten geloofden al langer dat alleen een keiharde hand en/of een bestuurlijke scheiding de zaak kon saneren. Dankzij de Duitse bezetting kregen ze daartoe de kans.⁶⁷ In plaats van pacificatie bracht deze episode integendeel nog een verheviging van het taalconflict. Op langere termijn leidde dit tot het federaliseringsproces van België.

Besluit

Herman Van Goethem noemde taalwetten op de administratie "*moeilijker afdwingbaar*" dan in de gerechtshoven. Hij zag slechts mogelijkheden als de burger gebruikmaakt van zijn recht om een Nederlandstalig document te eisen of wanneer een hogere overheid bereid is toezicht uit te oefenen en eventueel tuchtsancties uit te spreken. "*Veel meer is niet mogelijk*" concludeerde hij.⁶⁸ We hebben in deze bijdrage gezien dat er inderdaad druk van onderuit kwam; vanwege het publiek. Maar dat kon gepareerd worden door de bestuurlijke praktijk van de 'vertalingen'. Aangaande de druk van de hogere overheid, vanuit de regering dus, bevestigde het onderzoek dat de ministers sterk geneigd waren zich neer te leggen bij de visie en handelwijze van de francofone elite binnen de administratie. Van druk van hun minister op de financie-ambtenaren ten voordele van het Nederlands, werd voornog geen spoor gevonden.

De Vlaamse beweging bedreigde de sinds 1830 ingekankerde machtsverhoudingen ten voordele van de Franssprekenden en de daarbij horende geplogenheden en rituelen. Om die Vlaamse invloed tegen te gaan, werd een dagelijkse oorlog gevoerd waarbij de leidraad was het Nederlands zoveel mogelijk buiten de muren van de administratie te houden. Verder dan de lagere bediende aan het loket of een vertaling van een affiche of rondzendbrief mocht deze taal nooit geraken.

66. Koninklijk Legermuseum, Archief 1ste Legerdivisie, nr. 2078/1.

67. L. VANDEWEYER, Activisten op veroveringstocht in de administratie. Machtsverwerving in het Ministerie van Financiën tijdens de Eerste Wereldoorlog, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 55, 1996, nr. 1, pp. 29-59.

68. H. VAN GOETHEM, Taalpolitiek en staats hervorming, in: *Wetenschappelijke tijdingen. De geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging sinds 1975. Handelingen van het Colloquium op 24.10.1992 n.a.v. de 50e jaargang van Wetenschappelijke Tijdingen en de 10de jaargang nieuwe stijl*, jg. 52, 1993, bijzonder colloquiumnummer, p. 12.

Waren die vertalingen een tegemoetkoming aan de eisen van de prille Vlaamse beweging; ze zetten al heel vroeg kwaad bloed omdat vertalingen nu eenmaal het meest aanstootgevend bewijs waren voor de minderwaardigheid van het Nederlands in het Belgische staatsapparaat. En hoe stunteliger de vertaling hoe meer duidelijk werd gemaakt hoe laag de status van het Nederlands wel was in de ogen van de administratie. Dat was zeker zo in Brussel waar de elite van de ambtenarij de centrale besturen bevolkte. In de hoger reeds aangehaalde *De Kleine Gazet* van 9 september 1883 werd geschreven: *“Zij die ons vertalingen gunnen, hebben altijd een air van te vragen: maar is het wel waar dat gij wezenlijk geen Frans verstaat? En wij antwoorden, zeer gewetensvol, dat het volstrekt waar is en dat de overgrote meerderheid van Vlaanderens burgers geen Frans en kent. Het bestuur wil het maar half geloven. Er is geen denkbeeld dat moeilijker ingang vindt in de hersenpan van een Waalse controleur of verificateur dan de gissing dat er nog andere talen in de wereld zijn buiten het Frans...”* Dat was de geest zoals de taalwet van 1878 die nog altijd mogelijk maakte: vertalingen waren voor de onontwikkelde dialectsprekers. Hoe de top van het ministerie van Financiën tegen de vertaalarbeid aankeek, hebben we leren kennen met de oprichting van de vertaaldienst-Bielen. En dat gebeurde onder minister Levie, een Waal die uitzonderlijk veel begrip opbracht voor de Vlaamse beweging.⁶⁹

De gelijkheidswet betekende eigenlijk een revolutie maar de ambtenarij – en de meerderheid van de ministers volgde gedwee – vond dat een uiterst minimale interpretatie van de wet volstond: namelijk dat de wet voorschreef dat wetteksten naar het Nederlands moesten vertaald worden, en niet meer dan dat. Met andere woorden, het bevestigde in hun ogen de vertalingen als strategie om het overwicht van het Frans als enig toegelaten interne diensttaal te behouden. Dit kwam erop neer dat er feitelijk geen gelijkheid bestond en dat het Frans superieur bleef. De flaminganten vonden net dat deze wet de deur openzette naar gelijkwaardigheid van de twee talen. Deze wet had de fransgezinde ambtenarij echter extra bewust gemaakt van het Vlaamse gevaar. Er stond ondertussen een nieuwe generatie Vlamingen te dringen, gestuwd door de fors versterkte Vlaamse natiegevoelens. Deze Vlaamse ambtenaren waren producten van de vernederlandsing van het lager en middelbaar onderwijs. Sommigen hadden zichzelf bijgeschoold. Hun ambitie botste met de beperkte mogelijkheden die het gevestigde ambtenarenkader hen

69. De vertaler van Financiën A.J.J. Bielen maakte absoluut niet de indruk een Vlaamsgezinde te zijn. In andere departementen waren de vertalers vaak wel vooraanstaande en gecultiveerde flaminganten. Dat is zo voor de spoorwegen. De namen Hector Halsband, Emiel Buskens (secretaris van het Willemsfonds in Mechelen), Jacobs vallen te traceren. Theophiel Coopman was een tijd hoofd van de vertaaldienst bij het ministerie van Spoorwegen waar hij eindigde als directeur. Ook in het parlement speelden flaminganten een grote rol op de vertaaldienst met mensen als Davidsfondser Van Grieken, Flor Heuvelmans, Jan-Mathijs Brans, Ernest Claes.

wilde toekennen. Het taalvraagstuk vernietigde de samenhangsgevoelens en de collegialiteit binnen de administratie van Financiën zoals de oprichting van de Verbodering aantoonde. Er werd springstof opgestapeld in de lokalen van de administratie.

Die zou tot uitbarsting komen tijdens de Eerste Wereldoorlog met het activisme. Die machtsstrijd genereerde nog meer verbittering door de epuratie nadien. Het Frans bleef hoe dan ook dominant. Het ministerie van Financiën was daarbij bijzonder hardnekkig in het buitenhouden van het Nederlands. Op de ministerraad van 14 april 1931 gaf premier Henri Jaspar zijn minister van Financiën een onverbloemd standje wegens de taaltoestanden in zijn departement. Hij vroeg hem uitdrukkelijk de wet toe te passen want de politieke nadelen wogen zwaar: *“La chose est d’autant plus regrettable, pense M. le Premier Ministre, que ces manquements sont exploités pas les adversaires du Gouvernement; fatalement, ils alimentent la propagande frontistes et suscitent des interpellations”*.⁷⁰ De taalstrijd in Financiën was dus nog lang niet gestreden.⁷¹ Jaspar als toenmalige eerste minister had begrepen dat er zwaarwegende politieke gevolgen kleefden aan de feitelijke taalpolitiek zoals ze gevoerd werd in de administratie. Dat inzicht ontbrak bij de ministers van Financiën voor 1914. Ook na 1918 durfden ze niet optornen tegen de ambtenarij die de machtspositie van het Frans bleef verdedigen. Het archief van het centraal secretariaat van Financiën zoals het in het Algemeen Rijksarchief in Brussel bewaard wordt, toont aan dat het Nederlands intern geen enkele rol speelde en dat burgers en buitendiensten het moesten blijven doen met vertalingen.

De vertalingen zijn natuurlijk maar een symptoom voor de machtspolitiek die binnen de ambtenarij werd gevoerd. De institutionele geschiedenis van België zou door die machtsstrijd grondig getekend worden.

70. ARA, microfilm 2022: Notulen Ministerraad van 14 april 1931.

71. *Tijdingen uit het Katholiek Vlaamsch Secretariaat van den Katholieken Vlaamsche Landsbond*, jg. 6, juni 1930, nr. 1 en 2. Besluit van de eerste minister 10 december 1929. Deze Interministeriële Commissie voor het gebruik der talen in de bestuurszaken moest verslag uitbrengen over de toepassing van de wet op het taalgebruik in bestuurszaken van 31 juli 1921. In principe werd er per departement een Vlaming en een Waal aangeduid. Voor Financiën viel de naam van Bielen, bestuurder bij de dienst personeel, afgevaardigd als ‘Vlaming’.